

VALLVERDÚ, Francesc (ed.), (2002² [2001]): *Enciclopèdia de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edicions 62, 429 p.

El llibre que considerem ací, l'*Enciclopèdia de la Llengua Catalana (ELC)*, la segona edició del qual fa el número 4.000 del catàleg d'Edicions 62, constitueix una fita tan important com única. Dirigida al lector de cultura general i no especialitzat, aquesta obra de referència, que omple un buit existent fins ara dins la bibliografia catalana, està concebuda com una font d'informació autoritzada i una eina de fàcil maneig per al públic catalanoparlant, el qual, per una sèrie de factors històrics i socioculturals prou coneguts, mantes vegades desconeix la tradició històrica i el caràcter actual de la seva pròpia llengua, o bé els desvalora. Com s'esdevé amb quasi tota obra realitzada en col·laboració —i en el cas de l'*ELC* hi han intervingut 88 especialistes en diferents àrees de la llengua catalana o d'algun camp estretament relacionat amb aquesta, i quasi tots ells reconeguts inter-

nacionalment—, el resultat col·lectiu sovint palesa algunes diferències d'enfocament, de metodologia o d'interpretació dels temes tractats pels autors. I en aquest sentit l'*ELC* no en representa cap excepció. Havent dit això, però, cal matisar-ho. Una vegada s'han llegit alguns dels capítols o subseccions de les cinc parts en les quals està dividit el llibre, sigui on es vulgui encetar-ne la lectura, puix que no cal seguir-hi cap ordre especial, hom s'adona de la unitat de l'obra malgrat l'esmentada diversitat que caracteritza l'aportació dels seus nombrosos autors, cosa que fa pensar en la unitat musical d'un cor realitzada mitjançant la veu de cadascun dels seus membres. Té consistència i bellesa.

Tal com adverteix Francesc Vallverdú, editor i ànima de l'*ELC* i erudit ben conegut pels seus estudis de sociolingüística catalana, el present volum s'inspira d'una manera especial en l'excel·lent *Cambridge Encyclopedia of the English Language* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995, 489 p.) publicat per David Crystal. Segons el mateix Vallverdú i d'acord amb el que ja hem anticipat més amunt, la justificació de l'*ELC* es troba en el fet que «[M]algrat existir molt de material sobre el sistema lingüístic (...), i —en menys proporció— sobre l'ús lingüístic, no hi havia cap obra que tingués uns plantejaments bàsics sobre la llengua, a l'abast de qualsevol usuari, i que tractés les qüestions no sols de manera rigorosa, sinó també de manera fàcil i amena» (p. 22).

El contingut de l'*ELC*, com s'ha remarcat abans, està dividit en cinc parts o seccions cadascuna de les quals comença amb una introducció seguida d'un nombre de capítols (entre quatre i tretze) escrits per un o més especialistes i dedicats a temes més específics. Així, a grans trets, la primera part («Història de la llengua», p. 25-99), de tretze capítols i amb una introducció de Modest Prats i de Josep M. Nadal, examina els orígens del català; la formació i la consolidació del territori lingüístic; l'ús de la llengua fins a l'època moderna; els vaivens històrics del català; i els intel·lectuals contemporanis (gramàtics, escriptors, artistes, científics, educadors, etc.) que han lluitat per la llengua. La segona part («El català: estructura i ús», p. 101-203), d'onze capítols i una introducció a cura de Joan A. Argenter, analitza, d'una banda, l'estructura i el funcionament del català com un sistema format pel conjunt dels seus diversos components (el lèxic, la gramàtica [morfologia i sintaxi], els sons), i, de l'altra, l'ús social de la llengua incloent-hi la variació geogràfica, social i cronològica, i, a més, l'escriptura. La tercera part del llibre («Situació actual de la llengua», p. 205-299), formada per deu capítols precedits per una introducció a càrrec de Miquel Siguan, està dedicada a l'examen de la situació sociolingüística actual del català: la seva demografia i estatus legal; l'ús de la llengua en l'ensenyament i la recerca; en els mitjans de comunicació i les noves tecnologies (la informàtica i les telecomunicacions); en els àmbits culturals (el món del llibre, el teatre, el cinema, la música, etc.); en l'activitat socioeconòmica; i, així mateix, en les confessions religioses i les associacions. La quarta part («Llengua, persona, comunitat», p. 301-325), de quatre capítols i una introducció de Sebastià Serrano, és la més breu i alhora la menys tradicional del volum, atès que fins a cert punt la seva temàtica resulta no solament més heterogènia que la de les altres seccions, sinó també més teòrica i més discutible. S'hi tracten els aspectes psicolingüístics, pedagògics, socioculturals i jurídics de la llengua catalana, gairebé tots ells ben carregats de controvèrsia. La cinquena i última part de l'*ELC* («El català i el món», p. 327), integrada per sis capítols i una introducció escrita per Aina Moll, recull i examina informació relativa a la presència històrica i actual dels catalans, així com a l'ús i la projecció de la llengua catalana fora del seu àmbit lingüístic. S'hi consideren també les relacions entre el català i d'altres idiomes, i, a més, la presència del català dins diversos organismes governamentals internacionals. Aquest capítol conclou amb algunes observacions sobre el català fetes per quatre catalanòfils estrangers.

Complementen les cinc parts principals del llibre uns apèndixs molt útils amb una llista dels col·laboradors de l'obra acompanyada per un breu currículum de cadascun (p. 373-377); un glossari de termes i conceptes lingüístics o tècnics (p. 379-389); una bibliografia mínima i essencial en què se citen algunes obres relacionades amb els temes tractats (p. 391-407); un índex de taules, gràfics i mapes (p. 409-410); un altre índex que recull els noms d'autors i de personatges citats (p. 411-415); i finalment un tercer índex de matèries (p. 417-429).

Mirem de puntualitzar algunes de les observacions que hem fet fins ara respecte al contingut de l'ELC. Evidentment —i per més que ens sentíssim temptats a fer-ho i l'espai ens ho permetés—, seria impossible examinar ací tots els 44 capítols que, repartits entre les cinc seccions principals, formen el present volum. Per tant, a continuació ens limitarem a comentar breument diversos capítols de l'obra que ens semblen especialment remarcables o bé que ens criden l'atenció per altres motius.

Destaquem d'antuvi la Presentació (p. 13-21) de l'ELC a cura d'Antoni M. Badia i Margarit, la qual proporciona, en poques pàgines i sense triomfalisme, una excel·lent síntesi de la història i de la situació actual de la llengua catalana, i serveix alhora per enfocar la temàtica del volum i per establir el nivell i la qualitat de discurs que caracteritzen els capítols següents.

Dins la primera part de l'ELC («Història de la llengua») s'estudia, entre altres temes certament no menys importants ni interessants, el panorama lingüístic del futur domini català anterior a l'arribada dels romans (218aC), del qual l'autor posa en relleu la innegable influència del substrat no indoeuropeu (de tipus basc o bascoide) a la zona pirinenca (J. Moran, «Llengües preromanes», p. 26-27). Al mateix Moran li correspon l'anàlisi de l'aportació germànica (sobretot visigoda i franca) en l'època de formació de la llengua, i a Carmen Barceló es deu l'estudi de la de l'àrab (o més aviat berber-àrab) al català juntament amb el difícil i molt controvertit problema del mossàrab («Llengües en contacte en el període de formació», p. 33-36). Així mateix, Moran també és l'autor d'un capítol clar i contundent sobre el naixement de la llengua catalana i els seus primers testimonis escrits (des del segle IX) en el qual afirma que «[E]l català es va formar precisament dins de la seva àrea actual (...): la semblança del català amb l'occità és deguda al llatí vulgar de què provenen ambdues llengües, fet que indica una gran i antiga relació mediterrània, no interrompuda en el període visigòtic» («El naixement del català», p. 37-40). Assenyalem també, dins la primera part del volum, els capítols escrits per J. V. Boira Maiques sobre l'expansió i la consolidació del territori lingüístic («Formació del domini lingüístic», p. 41-47); per J. A. Rabella entorn del català com a llengua d'estat durant els segles XIII-XV («Llengua de la cancelleria i llengua de tothom», p. 48-51); i per J. Martí i Castell sobre l'ús del català literari a l'Edat Mitjana («La llengua literària de Lluïl a Ausiàs March», p. 52-60).

De la segona part de l'ELC («El català: estructura i ús») remarcuem-ne el capítol dedicat al vocabulari del català (T. Cabré Castellví i Rosa Estopà Bagot, «El lèxic», p. 102-114) en el qual es tracten els temes de les diverses classes de paraules i dels processos que determinen la seva formació; l'ús social dels mots; i els diferents tipus de diccionaris. És un capítol excepcionalment ben escrit, interessant i de fàcil accés al lector no especialitzat. A diferència d'això, té una presentació més teòrica i més abstracta el capítol sobre la gramàtica (M. R. Lloret, M. Pilar Perea i Sebastià Bonet, «La gramàtica», p. 115-139), i especialment l'apartat dedicat a la sintaxi, cosa que en dificulta tant la lectura com la comprensió al lector de nivell cultural mitjà. A més, si bé s'hi analitzen alguns trets morfològics dialectals, o sia de variants diatòpiques del català, com ara l'article salat (*es/sa, es/ses*) o el sistema ternari dels demostratius (*aquest/aqueix/aquell*, etc.), en canvi no s'hi esmenten les formes geolingüístiques dels possessius tòpics (*meu/meua, meus/meues; teu/teua, teus/teues*, etc.) ni les de la morfologia verbal (p. e.: pres. d'indic. jo *cant, canti, cante* 'canto'; nosaltres *cantam* 'cantem', etc.), entre d'altres, cosa que podria desorientar el lector que no sigui de la zona del català central i es preguntí per què la seva manera de parlar no concorda amb els models presentats. Una nota d'aclariment al principi del capítol esmentat hauria evitat qualsevol dubte o confusió en aquest sentit. Finalment assenyalem de la segona part de l'ELC els excel·lents capítols sobre el sistema fonològic del català (J. Julià i Muné, «Els sons», p. 140-153), la geolingüística (J. Veny i G. Calaforra, «Varietats geogràfiques», p. 172-181), i la sociolingüística (E. Boix Fuster, «Varietats socials», p. 182-191), els quals, malgrat la gran complexitat de la matèria analitzada, aconsegueixen presentar-la d'una manera intel·ligible i amena.

No hi ha dubte que la tercera part («Situació actual de la llengua») resulta la més original, puix que s'hi examinen una sèrie de temes estretament relacionats amb la situació actual del català dins

uns àmbits socials, culturals, legals, econòmics i religiosos dels quals hom no acostuma a parlar en obres d'aquesta mena. S'hi inclouen capítols dedicats a l'estudi estadístic de la població catalanoparlant (F. X. Vila i Moreno, «Demografia lingüística», p. 206-223); a la situació de la llengua dins un marc legal («J. Argelaguet, J. M. Puig Salellas i J. R. Solé Durany, "Estatus legal i desplegament"», p. 229-236); al català en els mitjans de comunicació (J. Gifreu, «Mitjans de comunicació», p. 254-259) incloent-hi la informàtica i les telecomunicacions (R. Ramos, «Noves tecnologies de la informació», p. 260-266). S'hi consideren, a més, els àmbits culturals, com ara el món editorial, el teatre, el cinema, la música, els esports, els lleures, el turisme, etc. (F. Parcerisas, F. Vallverdú, J. Noguero, M. Porter Moix i Ll. Meseguer, «Àmbits culturals», p. 267-283), i, així mateix, els corresponents al comerç i les professions (J. Solé Camardons, «Activitat socioeconòmica», p. 284-289) o a les confessions religioses i les associacions (A. Puig Tàrrech, A. Cortès, M. Yahya Babeli Shawa, A. Fabà i N. Ubach, «Confessions religioses i associacions», p. 290-299).

Tampoc no resulta gaire corrent trobar, dins un volum d'aquest tipus, la incorporació d'una secció com la quarta part («Llengua, persona, comunitat»), la més breu de l'*ELC*, en la qual s'examinen una sèrie d'aspectes relacionats amb l'adquisició del llenguatge humà i amb l'ensenyament i l'aprenentatge d'una llengua (H. Boada, «Aspectes psicolingüístics», p. 302-304; E. Serrat i I. Vila, «Aspectes pedagògics», p. 305-317); amb les relacions entre llengua i cultura o entre llengua i societat (M. Pueyo, «Aspectes socials i culturals», p. 318-320); o bé amb els drets lingüístics (O. Ramon, «Aspectes jurídics», p. 321-325).

Finalment, la cinquena part de l'*ELC* («El català al món»), també un poc excepcional per a un llibre d'aquest gènere, constitueix una secció força heterogènia, car està dedicada a una consideració dels personatges catalans, tant històrics com actuals, escampats pel món fora del domini lingüístic català, molts dels quals són veritables figures universals: sants, croats, comerciants, científics, artistes, músics, filòsofs, etc. S'hi posen en relleu, a més, alguns aspectes de la diàspora històrica catalana, sobretot a Amèrica, com ara els menorquins emigrats a la Florida al segle XVIII o els catalans a Cuba (M. Strubell / M. Nadal / J. M. Sendra, «Els catalans al món», p. 327-337). Dins la mateixa part de l'obra hom considera la catalanística i la projecció internacional de la llengua catalana (A. Bover i O. Pi de Cabanyes, «El català al món», p. 338-343); el català i la seva relació amb d'altres llengües (M. Leprêtre, «El català i les altres llengües», p. 344-348; F. Parcerisas, I. Pelegrí, M. Strubell, J. L. Sans, A. Argemí i C. Junyent, «El català amb les altres llengües», p. 349-361); o bé la presència del català dins diversos organismes polítics d'Europa, i, també dins l'Organització de les Nacions Unides, especialment a través de l'estat membre Andorra i de la UNESCO (M. Strubell i F. Martí, «El català, idioma internacional», p. 362-365). Aquesta secció conclou amb quatre assaigs escrits per catalanòfils estrangers procedents del Japó, Alemanya, la Gran Bretanya i França, els quals representen un emotiu testimoniatge a favor de la llengua i la cultura catalanes (K. Tazawa, T. Stegmann, J. London i H. Boyer, «Missatge del català al món», p. 366-369).

El volum, les dimensions del qual són 297 mm de llargada per 240 mm d'amplada, està imprès sobre paper estucat i està luxosament enquadrat. Cal remarcar-ne l'ús de nombroses fotografies (unes 260), mapes (35) i altres tipus de gràfics (entorn de 71), com ara els quadres marginals amb extrems de textos escrits per alguns dels col·laboradors de l'*ELC* o per un personatge històric o actual; amb extrems d'alguns documents especialment rellevants; o bé amb algun tipus d'informació complementària (dades lingüístiques, estadístiques, etc.).

Com s'esdevé amb quasi tota obra impresa, i sobretot en les seves edicions inicials, l'*ELC* revela un nombre d'errors materials, és a dir tipogràfics, p. e. (i per citar-ne només alguns que tenim anotats): I.1.26a: «tampoc no presenta un *caràcter no indoeuropeu*» (per *caràcter indoeuropeu*); II. 2.117b (foto): 1954 (per 1952); II.3.143 (taula III): [ə] / festa / més (per [e] / festa / més); II. 7.178a: «Menorca va restar en poder dels anglesos durant el segle XVII» (per XVIII); II. 7.179b: «la despalatalització de la /s/» (per /ʃ/), els quals, sens dubte, es corregiran en les edicions futures del volum.

L'*Enciclopèdia de la llengua catalana* constitueix en definitiva una excel·lent obra de consulta realitzada damunt una base científica molt sòlida per alguns dels estudiosos més distingits de la

llengua i la cultura catalanes, alguns dels quals, i malgrat la impressió que dóna el volum (més atent a la llengua del Principat), no són pas de Catalunya sinó d'altres països del territori lingüístic català, com ara les Illes Balears i València. Al mateix temps, però, l'*ELC* resulta ésser molt més, car representa una riquíssima font d'informació sobre la història, l'estructura i la condició actual del català, la qual ja està a l'abast del públic, sigui catalanoparlant o no, que s'interessi per la llengua pròpia del domini lingüístic català.

Philip D. RASICO
Vanderbilt University